

УДК 343.431

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.23>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННІЙ ТОРГІВЛІ ОРГАНАМИ ЛЮДИНИ

Матвєєв О.В.,
доктор філософії,
підполковник,
начальник прикордонного оперативно-розшукового відділу «Одеса-1»
голового оперативно-розшукового відділу
26 прикордонного загону
ORCID: 0000-0002-1725-6489

Матвєєв О.В. Міжнародно-правове регулювання протидії незаконній торгівлі органами людини.

Незаконна торгівля органами людини є одним із найсерйозніших транснаціональних злочинів, що грубо порушує фундаментальні права людини та людську гідність. Сучасна практика свідчить про стрімке зростання цього явища, яке часто перетинається з торгівлею людьми, експлуатує вразливі групи населення та підтримується міжнародними злочинними мережами. Особливу стурбованість викликає недостатня ефективність існуючих механізмів протидії та притягнення винних до відповідальності.

У статті розглядаються ключові міжнародно-правові інструменти протидії незаконній торгівлі органами людини, зокрема Керівні принципи ВООЗ щодо трансплантації клітин, тканин і органів людини, Декларація Стамбула про торгівлю органами та трансплантаційний туризм, Конвенція Ради Європи про боротьбу з торгівлею органами людини (CETS № 216), резолюція 25/1 Комісії ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, а також практичні рекомендації UNODC.

Аналізується ефективність цих інструментів, їхні сильні та слабкі сторони, проблеми імплементації на національному рівні та ступінь їхньої універсальності. Увага акцентується на фрагментарності міжнародно-правового регулювання, недостатній кількості ратифікацій обов'язкових норм, слабкому моніторингу та обмежених можливостях притягнення до відповідальності за торгівлю органами.

Окреме місце у статті відведено розгляду глобальних ініціатив провідних міжнародних організацій (ВООЗ, ООН, Рада Європи, Європейський парламент) та оцінці їхнього внеску у формування сучасної системи протидії незаконній торгівлі органами. Досліджуються також практичні виклики, пов'язані зі стійким попитом на органи, соціально-економічною нерівністю, впливом збройних конфліктів та транснаціональним характером злочинності.

Висновки статті вказують на необхідність подальшого удосконалення міжнародно-правового регулювання, універсалізації ключових конвенцій, посилення міжнародної співпраці, гармонізації національного законодавства та створення ефективної глобальної системи протидії незаконній торгівлі органами людини.

Ключові слова: торгівля органами людини, міжнародно-правове регулювання, протидія торгівлі органами, Конвенція Ради Європи CETS № 216, Декларація Стамбула, Керівні принципи ВООЗ, трансплантаційний туризм, UNODC.

Matvieiev O.V. International legal regulation of countering illegal trade in human organs.

Illegal trade in human organs is one of the most serious transnational crimes that grossly violates fundamental human rights and human dignity. Contemporary practice shows a rapid increase in this phenomenon, which often intersects with human trafficking, exploits vulnerable population groups, and is supported by international criminal networks. Particular concern is raised by the insufficient effectiveness of existing counteraction mechanisms and the accountability of perpetrators.

The article examines the key international legal instruments aimed at combating illegal trade in human organs, including the WHO Guiding Principles on Human Cell, Tissue and Organ Transplantation, the Declaration of Istanbul on Organ Trafficking and Transplant Tourism, the Council of Europe Convention

against Trafficking in Human Organs (CETS No. 216), UN Commission on Crime Prevention and Criminal Justice Resolution 25/1, as well as practical recommendations of UNODC.

The effectiveness of these instruments, their strengths and weaknesses, and the problems of their implementation at the national level are analyzed. Special attention is paid to the fragmentation of international legal regulation, the insufficient universality of binding norms, weak monitoring mechanisms, and limited possibilities for holding perpetrators accountable for organ trafficking.

A separate part of the article is devoted to the analysis of global initiatives of leading international organizations (WHO, UN, Council of Europe, European Parliament) and the assessment of their contribution to the formation of a modern system to combat illegal trade in human organs. The study also addresses practical challenges related to persistent demand for organs, socio-economic inequality, and the transnational nature of the crime.

The conclusions of the article indicate the need for further improvement of international legal regulation, universalization of key conventions, strengthening of international cooperation, and harmonization of national legislation in order to create an effective global system to counter illegal trade in human organs.

Key words: illegal trade in human organs, international legal regulation, combating organ trafficking, Council of Europe Convention CETS No. 216, Declaration of Istanbul, WHO Guiding Principles, transplant tourism, UNODC.

Постановка проблеми. У сучасних умовах дефіцит органів для трансплантації та соціально-економічна нерівність становлять серйозну загрозу не лише для прав людини та людської гідності, а й для глобальної системи охорони здоров'я. Незаконна торгівля органами людини, яка нерідко пов'язана з торгівлею людьми, призводить до експлуатації вразливих груп населення, комерціалізації людського тіла та формування транснаціональних злочинних мереж. Масштабні випадки вилучення органів без вільної інформованої згоди, трансплантаційний туризм та участь неетичних медичних працівників – усе це спричиняє довготривалі наслідки для жертв і підриває довіру до легальних систем трансплантації. Особливої актуальності ця проблема набуває у світлі зростання транснаціональної організованої злочинності, збройних конфліктів та міграційних потоків, зокрема в регіонах з високим рівнем бідності та слабким правовим регулюванням.

Д.В. Григорчак зауважує, що стрімкі зміни в українському суспільстві, початок російської агресії проти України у 2014 році та повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року впливають на поширення, видозміну та інституціоналізацію торгівлі людьми, що зумовлює необхідність удосконалення механізмів протидії, профілактики та захисту постраждалих осіб [1, с. 13-14]. Вказане обумовлює необхідність вирішення низки питань, пов'язаних із кримінологічним вивченням торгівлі людьми, а також розробки на цій основі ефективних заходів протидії, вдосконалення механізмів профілактики та захисту постраждалих осіб.» [1, с. 13-14].

Попри наявність міжнародних етичних принципів і правових інструментів, спрямованих на протидію незаконній торгівлі органами, їхня ефективність залишається обмеженою, а механізми притягнення до відповідальності за такі злочини – недостатньо розвиненими та універсальними. Відтак постає необхідність системного аналізу міжнародно-правового регулювання протидії незаконній торгівлі органами людини, вивчення існуючих глобальних ініціатив та пошуку шляхів удосконалення відповідного регулювання.

Мета дослідження – всебічний аналіз міжнародно-правових документів протидії незаконній торгівлі органами людини, з урахуванням досвіду провідних міжнародних організацій, а також визначення шляхів удосконалення механізмів правового захисту жертв і посилення глобальної співпраці.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика міжнародно-правового регулювання протидії незаконній торгівлі органами людини активно досліджується в наукових колах міжнародного права, кримінального права та прав людини. Сьогодні питання нелегального ринку органів набуває особливої актуальності в контексті глобальних викликів транснаціональної злочинності та дефіциту донорських органів. Важливий внесок у розробку цієї теми зробили, наприклад, Н.В. Плахотнюк, С.О. Іванисько, Д.В. Григорчак, А.А. Поліщук, О.М. Скрябін, О. Краєвська та інші акцентують увагу на зв'язку торгівлі органами з торгівлею людьми, ролі міжнародних механізмів протидії та необхідності посилення національного законодавства.

Таким чином, питання міжнародно-правового регулювання протидії незаконній торгівлі органами людини перебуває на стадії активного дослідження, і науковці з різних країн працюють над удосконаленням глобальних правових інструментів та пропозицій щодо зменшення шкоди від цього злочину.

Виклад основного матеріалу. Торговля органами людини є одним із найсерйозніших злочинів проти прав людини та людської гідності в сучасному світі. Цей вид транснаціональної організованої злочинності часто перетинається з торгівлею людьми, експлуатує вразливі групи населення через соціально-економічну нерівність і дефіцит органів для легальної трансплантації. Як зазначає О.М. Скрябін, різновидами злочинів у сфері торгівлі людьми виступають: торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації, трансплантації органів, трудової експлуатації, використання в жебрацтві та інші форми [2, с. 134].

За оцінками міжнародних організацій, нелегальний ринок органів щороку охоплює тисячі випадків, де бідні та маргіналізовані особи стають «донорами», а заможні реципієнти – отримувачами. Міжнародно-правове регулювання протидії спрямоване на криміналізацію таких дій, захист жертв, етичне регулювання трансплантаційної діяльності та посилення міжнародної співпраці між державами, правоохоронними органами та медичною спільнотою.

Н.В. Плахотнюк та С.О. Іванисько зазначають, що одним із перших міжнародних договорів, спрямованих на формування зобов'язань держав щодо криміналізації експлуатації людини, стала Конвенція ООН про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами [3, с. 62-63]. Україна ратифікувала цю Конвенцію та протокол до неї [4]. Хоча зазначений міжнародний акт безпосередньо не регулював торгівлю органами, він заклав підґрунтя для формування міжнародних механізмів протидії експлуатації людини.

Як зазначають О. Краєвська та Н. Лукач, Конвенція ООН 1949 року про припинення торгівлі людьми та експлуатації проституції інших осіб стала значним кроком у формуванні міжнародно-правової бази протидії торгівлі людьми [5, с. 84].

Однією з ключових рамок є **Керівні принципи ВООЗ щодо трансплантації клітин, тканин і органів людини**, схвалені 63-ю Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я у травні 2010 року резолюцією WHA63.22 [6]. Ці принципи встановлюють етичні стандарти: вилучення органів лише за вільною інформованою згодою, повну заборону комерціалізації та фінансової вигоди, пріоритетність трансплантації від померлих донорів (deceased donation) та захист живих донорів. Вони наголошують на самодостатності держав у сфері донорства, прозорості систем трансплантації та недопущенні експлуатації вразливих верств населення. Керівні принципи стали основою для національного законодавства багатьох держав і вплинули на подальші глобальні документи.

Важливим етичним орієнтиром є **Декларація Стамбула про торгівлю органами та трансплантаційний туризм** (2008 рік, оновлена 2018 року). Документ розроблено за ініціативи Товариства трансплантології (The Transplantation Society) та Міжнародного товариства нефрологів під час міжнародного саміту в Стамбулі. У Декларації чітко визначено поняття торгівлі органами, трансплантаційного туризму та комерціалізму, заборонено експлуатацію бідних і вразливих донорів, а також закликає до самообслуговування в донорстві, прозорості та міжнародної співпраці. Оновлена редакція 2018 року адаптувала принципи до сучасних викликів. Декларацію підтримали понад 135 медичних і державних організацій світу, і вона залишається ключовим етичним документом для лікарів, регуляторів і політиків [7].

О. Краєвська та Н. Лукач підкреслюють, що важливу роль у формуванні міжнародних механізмів протидії торгівлі людьми та пов'язаним із нею формам експлуатації відіграють ООН, ОБСЄ та інші міжнародні організації [5, с. 82].

Особливого значення зазначені міжнародні стандарти набули в межах європейського правового простору, де вони були конкретизовані в актах Європейського Союзу та Ради Європи.

Правове регулювання протидії торгівлі людьми в ЄС ґрунтується як на нормах права ЄС, так і на міжнародно-правових актах, що визначають загальні стандарти у цій сфері. Важливе місце серед них посідає Протокол про попередження, припинення та покарання за торгівлю людьми, особливо жінками і дітьми, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року, відомий як Палермський протокол [8]. Значення цього документа полягає в тому, що він закріпив загальновизнане міжнародне визначення торгівлі людьми та окреслив основні обов'язки держав щодо криміналізації відповідних діянь, забезпечення захисту

постраждалих осіб і розвитку міжнародного співробітництва. Відповідно до статті 3 Протоколу, торгівля людьми включає вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб із використанням примусу, обману, зловживання владою чи вразливим станом з метою експлуатації [8]. Саме це визначення стало основою для подальшого формування нормативної бази Європейського Союзу, зокрема положень Директиви 2011/36/ЄС [9].

На рівні Ради Європи прийнято **Конвенцію про боротьбу з торгівлею органами людини** (Сантьяго-де-Компостельська конвенція, CETS No. 216, відкрита для підписання 25 березня 2015 р., набула чинності 1 березня 2018 р.). Це перший і єдиний обов'язковий міжнародний кримінально-правовий інструмент у цій сфері, відкритий для приєднання всіх держав світу. Конвенція криміналізує незаконне вилучення органів (з живих чи померлих донорів без вільної інформованої згоди або з фінансовою вигодою), забороняє рекламу органів з метою отримання прибутку та передбачає захист прав жертв. Вона встановлює механізм моніторингу через Комітет Сторін для обміну інформацією та кращими практиками. Станом на березень 2026 року Конвенцію ратифікували 15 держав (Албанія, Бельгія, Коста-Ріка, Хорватія, Чехія, Франція, Латвія, Мальта, Чорногорія, Норвегія, Португалія, Республіка Молдова, Словенія, Іспанія та Швейцарія) [10].

О. Краєвська та Н. Лукач справедливо зазначають, що ефективність міжнародної протидії значною мірою залежить від обміну інформацією, координації спільних дій та узгодженості національного законодавства [5, с. 85-86]. Хоча О.М. Скрябін акцентує увагу на тому, що більш ефективним є розслідування на основі даних оперативно-розшукової діяльності, оскільки розслідування виключно на основі інформації від свідків і потерпілих є менш результативним [2, с. 134]. Автор підкреслює важливість взаємодії українських правоохоронців з правоохоронцями інших країн та міжнародними організаціями щодо обміну досвідом і інформацією у сфері протидії торгівлі людьми [2, с. 135].

ООН також приділяє значну увагу проблемі. У 2016 році Комісія ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя прийняла **резолюцію 25/1 «Про запобігання та боротьбу з торгівлею органами людини та торгівлею людьми з метою вилучення органів»**. Документ визнає зв'язок цих злочинів з дефіцитом органів, засуджує участь організованих кримінальних груп і неетичних медичних працівників, закликає держави посилити законодавство, навчання правоохоронців і медиків, а також використовувати інструменти UNODC. Резолюція підкреслює необхідність багатодисциплінарного підходу та міжнародної співпраці [11].

UNODC (Управління ООН з наркотиків та злочинності) спільно з Радою Європи та іншими партнерами розробляє практичні рекомендації. У 2009 році опубліковано **спільне дослідження Ради Європи та ООН «Торгівля органами, тканинами та клітинами та торгівля людьми з метою вилучення органів»**, яке стало основою для подальших правових ініціатив і аналізує причини, механізми та рекомендації щодо протидії злочину. Крім того, UNODC у рамках програми GLO.ACT розробив **Toolkit on the Investigation and Prosecution of Trafficking in Persons for the Purpose of Organ Removal (2022)**, який надає практичні інструменти для розслідування та судового переслідування таких справ [12].

Європейський парламент у 2015 році опублікував детальне **дослідження «Торгівля органами людини» (PE 549.055)**, де проаналізовано моделі злочинності, роль брокерів, медиків і реципієнтів, а також запропоновано рекомендації для ЄС щодо посилення законодавства, співпраці з третіми країнами та правоохоронної діяльності. Дослідження підкреслює необхідність криміналізації та міжнародної координації [13].

Отже, сучасне міжнародно-правове регулювання протидії незаконній торгівлі органами людини поєднує етичні стандарти, кримінально-правові заборони та практичні механізми міжнародної взаємодії. Водночас зберігаються проблеми неповної ратифікації міжнародних актів, нерівномірної імплементації їх положень і стійкого попиту на нелегальні органи.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що міжнародно-правове регулювання протидії незаконній торгівлі органами людини на сьогодні має комплексний, але все ще фрагментарний характер. Існуючі глобальні ініціативи – від етичних Керівних принципів ВООЗ та Декларації Стамбула до обов'язкової Конвенції Ради Європи про боротьбу з торгівлею органами людини (CETS No. 216) і резолюцій Комісії ООН з попередження злочинності – створюють важливу правову та етичну основу для протидії цьому злочину. Вони встановлюють ключові заборони на комерціалізацію органів, експлуатацію вразливих осіб та трансплантаційний туризм, а також передбачають механізми міжнародної співпраці.

Водночас ефективність цих інструментів залишається обмеженою. Основними проблемами є недостатня універсальність регулювання (Конвенція CETS No. 216 ратифікована лише невеликою кількістю держав), відсутність дієвих механізмів моніторингу та притягнення до відповідальності на глобальному рівні, а також слабка імплементація норм у національне законодавство багатьох країн. Сійкий попит на органи, соціально-економічна нерівність і транснаціональний характер злочинності продовжують створювати сприятливе середовище для нелегального ринку.

Отже, для підвищення ефективності протидії незаконній торгівлі органами людини необхідне подальше удосконалення міжнародно-правового регулювання. Перспективними напрямками є:

- універсальна Конвенція Ради Європи CETS No. 216 або розробка нової глобальної конвенції під егідою ООН;
- посилення практичної співпраці між державами, UNODC, ВООЗ та Інтерполом у сфері розслідування та обміну інформацією;
- гармонізація національного кримінального законодавства щодо криміналізації всіх форм торгівлі органами;
- розвиток етичних і правових механізмів стимулювання легального донорства та самообслуговування країн у сфері трансплантації;
- активне залучення медичної спільноти до виявлення та запобігання незаконним трансплантаціям.

Подальші дослідження повинні зосередитися на оцінці ефективності імплементації існуючих міжнародних інструментів, аналізі сучасних форм торгівлі органами в умовах цифризації та розробці пропозицій щодо створення ефективнішого глобального режиму протидії цьому виду транснаціональної злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Григорчак Д.В. Торговля людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2025. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/e49f79b7-702c-49cd-9084-9250f9fdc717> (дата звернення: 25.03.2026).
2. Скрябін О.М. Особливості розслідування злочинів у сфері торгівлі людьми у кримінальному судочинстві. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 134-138. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.19>.
3. Плахотнюк Н.В., Іванисько С.О. Торговля людьми як злочин проти людяності. *Юридична Україна*. 2020. № 2. С. 62-70. DOI [https://doi.org/10.37749/2308-9636-2020-2\(206\)-6](https://doi.org/10.37749/2308-9636-2020-2(206)-6).
4. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами, 02.12.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text (дата звернення: 25.03.2026).
5. Красевська О., Лукач Н. Міжнародний досвід протидії глобальній проблемі торгівлі людьми. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2015. Вип. 37. Ч. 3. С. 82-89. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/173-479-1-PB.pdf> (дата звернення: 26.03.2026).
6. Human organ and tissue transplantation: resolution WHA63.22: endorsed by the Sixty-third World Health Assembly, 21 May 2010. Geneva: WHO, 2010. URL: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/wha63/a63_r22-en.pdf (дата звернення: 25.03.2026).
7. The Declaration of Istanbul on Organ Trafficking and Transplant Tourism, 2018. URL: https://www.declarationofistanbul.org/images/Policy_Documents/2018_Ed_Do/2018_Edition_of_the_Declaration_of_Istanbul_Final.pdf (дата звернення: 25.03.2026).
8. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, 15.11.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text (дата звернення: 26.03.2026).
9. Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. *Official Journal*. 15.4.2011, L 101. P. 1–11. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/36/oj/eng> (дата звернення: 26.03.2026).
10. Council of Europe Convention against Trafficking in Human Organs (CETS No. 216). Strasbourg: Council of Europe, 2015. URL: <https://rm.coe.int/16806dca3a> (дата звернення: 25.03.2026).

11. Resolution 25/1: Preventing and combating trafficking in human organs and trafficking in persons for the purpose of organ removal. Vienna: UNODC, 2016. URL: https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_25/2016_Resolutions_Decisions/03.CCPCJ_2016/Resolution_25_1.pdf (дата звернення: 25.03.2026).
12. Council of Europe; United Nations. Trafficking in organs, tissues and cells and trafficking in human beings for the purpose of the removal of organs: joint Council of Europe/United Nations study [Електронний ресурс]. Strasbourg; New York: Council of Europe; UN, 2009. URL: <https://rm.coe.int/16805ad1bb> (дата звернення: 25.03.2026).
13. Trafficking in human organs. European Parliament: Directorate-General for External Policies of the Union, 2015. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU\(2015\)549055_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU(2015)549055_EN.pdf) (дата звернення: 25.03.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації: 10.05.2026

© Матвеев О.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0